

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1977.4.01>

K. SIILIVASK

BALTIMAADE REVOLUTSIOONIJÕUD VÕITLUSES SUURE OKTOOBRI VÕIDU EEST

24.—26. veebruarini käesoleval aastal toimus Tallinnas üleliiduline sümposium teemal «Revolutsiooniline liikumine ja bolševike partei tegevus Venemaa relvajõududes 1917. aastal». Sümpoosionist võtsid osa Oktoobri-revolutsiooni ajaloo eriteadlased paljudest Nõukogudemaa keskustest. Ettekannetest selgus armee suur osa revolutsioonis, armee ja rahva ühtsus. Baltimaadel, kus baseerus rohkesti sõjaväge ja elanikkond oli paljurahvuseline, ilmes eriti selgesti sotsialistliku revolutsiooni internatsionaalne iseloom. Mitmest rahvusest töölisel, talupojad, soldatid ja madrused moodustasid siin ühtse revolutsioonirinde, mis tagas võimu kiire ja ohvriteta ülemineku nõukogude kätte. Allpool ongi vaadeldud revolutsioonilise liikumise arengut Baltimaadel paiknenud armees ja laevastikus ning selle seost kohaliku töörahva võitlusega kapitali võimu kukutamiseks. Olgu märgitud, et Baltimaadest sai Oktoobrirevolutsioonist osa võtta vaid Eesti ja Põhja-Läti elanikkond, sest Leedu ning Läti lääne- ja lõunaalad olid 1915. aastal langenud keiserliku Saksamaa okupatsiooni alla.

*

Baltimaadel oli Esimese maailmasõja ajal suur sõjalis-strateegiline tähtsus. Eesti ja Läti olid Balti laevastiku ja impeeriumi pealinna Petrogradi kaitsva Põhjarinde tähtsaim tugiala. Põhjarinde paremat tiiba Botnia lahest Daugava (Väina) suudmeni kattis Balti laevastik, millesse kuulus 690 sõja- ja abilaeva ligikaudu 100 000 mehega. Laevastiku staap paiknes Helsingis. Põhjarinde 280-kilomeetrine kaitseliin algas Riia lahe kaldalt ning kulges poolkaarena lõuna poolt Riia linna ja piki Daugava jõge itta. Rindel paiknes kolm armeed — I, V ja XII, neist viimane Riia linna piirkonnas. Tema tagalaalaks oli ka tunduv osa Eestist. XII armee staap asus Riias, Põhjarinde staap Pihkvas. Põhjarinde staabile allusid ka reservväed ja Soomes olev 42. korpus, millesse kuulusid kaks jalaväediviisi ja üks ratsadiviis. 1. märtsil 1917* oli Põhjarinde vägedes 1 067 115 sõdurit ja ohvitseri.¹

Eesti alal oli tähtsaimaks sõjajõudude koondumiskohaks Tallinn, 1912. aastast alates Peeter Suure merekindluse keskus. Merekindlus võttis enda alla enamiku Harju- ja Läänemaast. Viimase läänerrannik koos Lääne-Eesti saartega kuulus küll Muhu väina kindlustatud piirkonda, ent 1917. aasta aprillini allus ka see piirkond Tallinna merekindlusele.

* Siin ja edaspidi on kuupäevad vana kalendri järgi.

¹ И. И. Милиц, История Великого Октября. Том I. М., 1967, lk. 418.

Tallinna merekindluse koosseisu kuulus 1917. aasta märtsi algul üle 30 000 maaväelase (jalavägi, suurtükivägi, inseneriväeosad jne.).² Tallinnas ja Paldiskis baseerunud suured Balti laevastiku üksused, kus teenis kuni 20 000 meest. Narvas ja Narva-Jõesuus paiknes tagavaraväeosi (262. ja 285. tagavarapolk jt.) üle 13 000 mehega,³ Muhu väina kindlustatud piirkonnas umbes 7500 soldatit ja ohvitseri ning ligikaudu niisama palju mereväelasi. Tartus asuvatest väeosadest oli suurim 174. tagavara-jalaväepolk, kus oli üle 5000 mehe. Võrus asus 261. ja Antslas 282. tagavara-jalaväepolk; esimeses teenis üle 2000 ja teises umbes 2500 meest.⁴ Koos väiksemate väeosadega ja mitmesuguste eriüksustega ulatus Eesti territooriumil paiknenud vägede isikkoosseis 1917. aasta veebruaris-märtsis 100 000, sama aasta oktoobris aga ligikaudu 200 000 meheni.

Baltimaade ja tema ligema ümbruse sõjalis-strateegiline tähtsus määras ka selle piirkonna poliitilise kaalu relvastatud ülestõusused ning pani siinsetele bolševike organisatsioonidele erilise vastutuse revolutsiooni saastuse eest.

20. sajandi algul olid Baltimaad (esmajärjekorras Läti ja Eesti) Vene impeeriumi majanduslikult arenenumaid piirkondi. Juba 1914. aastal andis siinne tööstus rahalises arvestuses ligikaudu 50% kohaliku rahvamajanduse toodangust. Linnaproletariaati kuulus 310 000 inimest, kellest 150 000 töötas rohkem kui 1000 töölisega suurettvõtteis.⁵ Arenenud oli ka põllumajandus. Linna ja maa proletaarsed kihid olid arvukad ja küllaltki selgepiiriliselst eristunud. 1916. aastal kuulus Baltimaadel rahvastiku proletaarseesse ja poolproletaarseesse kihtidesse ligikaudu $\frac{2}{3}$ elanikkonnast. See aga tähendab, et revolutsiooni sotsiaal-majanduslikud eeldused olid siin kõigiti soodsad.

Kohalikul proletariaadil, keda juhtisid VSDT(b)P Eestimaa organisatsioonid ja «Lätimaa Sotsiaaldemokraatia» (LSD), oli juba rikkalikult poliitilise võitluse kogemusi, eriti 1905.—1907. aasta revolutsiooni ajast. Kuigi Esimese maailmasõja aastail evakueeriti Venemaa sisekubermangudesse tunduv osa Riia tehastest ja töolistest, säilitas Läti proletariaat võitlusvõime. Eesti tööliklass täienes sel perioodil sõjatööstuse laiendamise tõttu arvukalt nii vene kui ka läti töölistega.

Bolševike partei sõjavastane propaganda valmistas ette pinda isevalituse kukutamiseks ja kodanlik-demokraatliku Veebruarirevolutsiooni võiduks. Tsarismi kukutamine võimaldas legaliseeruda ka Baltimaade bolševike organisatsioonidel. Aprillikonverentsile läksid nende esindajad juba V. I. Lenini Aprilliteeside pooldajaina.

Sotsialistliku revolutsiooni juhtivaks jõuks oli proletariaat, tema liitlaseks kehvtalurahvas. Ent revolutsiooni saatuse seisukohast oli eriti suur osa armeel, sest sõja tõttu pidi valitsus andma relvad miljonite mobiliseeritud tööliste ja talupoegade kätte. Bolševike tähtsamaid ülesandeid seisiski selles, et panna need sõjariistad revolutsiooni teenistusse.

Pärast Veebruarirevolutsiooni domineerisid väikekodanlikes hulkades ja armees sotsialistid-revolutsionäärid. Kuid V. I. Lenini Aprilliteesid avaldasid tööliklassile ja armeele kiiret revolutsioneerivat toimet. Ka need soldatid, kes seni bolševikest midagi ei teadnud, tunnistasid teeside õigsust. Näiteks kirjutab üks Tallinna garnisoni soldat kohalikule ajalehele: «Ma ei ole leninlane, kuid ütlen otseselt, et Lenini teesidest on suur enamik vajalikud ja õiged.»⁶

² NSVL Riiklik Sõjaajaloo Keskarhiiv (=RSAKA), f. 2032, nim. 1, s.-ü. 207, l. 288—289; f. 2031, nim. 1, s.-ü. 230, l. 2.

³ RSAKA, f. 2031, nim. 1, s.-ü. 212, l. 247.

⁴ Samas, s.-ü. 230, l. 2.

⁵ Борьба за Советскую власть в Прибалтике. М., 1967, lk. 24—26.

⁶ «Свободное слово солдата и матроса», 26 мая 1917.

Baltikumis paiknevates armee ja laevastiku üksustes tegutses arvukalt bolševike partei liikmeid ja nende poolehoidjaid, kuid parteiorganisatsioonide oli pärast Veebruarirevolutsiooni alles vähe. VSĐT(b)P organisatsioonide tegevus lähtus üldreeglina territoriaalsuse põhimõttest. Ka armees olevaid organisatsioonide ja parteirakukesi juhtis VSĐT(b)P Keskkomitee kohalike organisatsioonide kaudu. Põhjarinde ja Balti laevastiku piirkonnas olid neist tähtsaimad VSĐT(b)P Riia, Tallinna, Narva, Helsingi ja Kroonlinna organisatsioon. Lätis juhtis parteitööd LSD Keskkomitee, mis mai algul kolis Moskvast Riiga.⁷ Üle-eestiline parteiorganisatsioon ja selle juhtiv keskus VSĐT(b)P Eestimaa (Põhja-Balti) Komitee taastati alles 1917. aasta aprilli keskel, mistõttu eesti bolševike tegevus armees ja laevastikus polnud esialgu nii ulatuslik kui läti revolutsionääride oma.

Sotsialistliku revolutsiooni rahuliku arenemise olukorras tegid bolševikud Baltimaadel nii suusõnal kui ka ajakirjanduse kaudu tohutut tööd töörahva ja sõjaväelaste võitmiseks enda poole. Põhjarindel tegutsevatest parteiorganisatsioonidest oli eriti aktiivne VSĐT(b)P XII armee organisatsioon. Selle bolševikud võitsid endale aprillis-mais juhtiva positsiooni paljudes väeosades ja soldatite komiteedes. Esimeste hulgas läksid bolševike mõju alla läti rahvusväeosad (8 laskurpolku ja 1 tagavarapolk, kokku ligikaudu 40 000 meest), 109. diviisi 436. Novoladoga polk ja siberi küttide väeosad. Läti kütipolkudes kasvas bolševike partei liikmete arv märtsist juuli alguseni 70-lt 1826-ni. 12.—17. maini toimus Riias läti küttide konverents, kus puhkes äge võitlus bolševike, läti natsionalistide ja väikekodanlike parteide vahel. Võitjaks jäid bolševikud. 17. mail võeti hääleteenamusega vastu otsus käesolevast poliitilisest momendist, mis andis kõigile tähtsamatele poliitilistele küsimustele leninliku hinnangu.⁸ Sellest päevast alates asus Läti Küttide Nõukogu ja selle täitevkomitee kindlalt bolševike platvormil.

Läti polkude kõrval oli XII armees revolutsioonilisemaid väeosi 436. Novoladoga polk, kus tugevat VSĐT(b)P gruppi juhtisid A. Vassiljev ja D. Grazkin. Nende algatusel hakkas Riias ilmuma bolševistlik ajaleht «Okopnaja Pravda», mida levitati ka Eestis. Mai lõpul sai sellest VSĐT(b)P XII armee organisatsiooni häälekandja.

I ja V armees puudusid sügiseni bolševike partei armeorganisatsioonid. Siin tegid selgitustööd üksikute väeosade organisatsioonid ja parteilaste grupid.

Et vältida Põhjarinde nõukogude täitevkomitee moodustamist, asutas rinde juhatus kokkuleplaste nõusolekul aprillis tagalaüksusi hõlmava Põhjarinde Piirkonna Täitevkomitee. Selle ja rindel paiknevate armeekomiteede esindajatest moodustati 9-liikmeline Põhjarinde Ühendatud Organisatsioonide Komitee. Mõlemas oli ülekaal kokkuleplastel.⁹

Balti laevastikus tegi kõige ulatuslikumalt revolutsioonilist selgitustööd VSĐT(b)P Helsingi organisatsioon, milles oli juba aprillis 3000 liiget, sealhulgas palju madruseid. VSĐT(b)P Keskkomitee suunas Helsingisse, laevastiku keskusse, mitmeid karastunud parteitöötajaid eesotsas kogenud revolutsionääri V. Antonov-Ovsejenkoga.¹⁰ Balti laevastikus, sealhulgas

⁷ Очерки истории Коммунистической партии Латвии. Том I. Рига, 1962, lk. 340—341. Ka LSD 13. konverents, mis kiitis heaks V. I. Lenini Aprilliteesid, toimus 19.—22. aprillini Moskvast. Esindatud oli 1837 partei liiget Lätist ja 2375 VSĐT(b)P läti seksioonide liiget paljudest Venemaa linnadest.

⁸ Я. Кайминь, Латышские стрелки в борьбе за победу Октябрьской революции. Рига, 1961, lk. 96—102.

⁹ И. И. Капустин, Солдаты Северного фронта в борьбе за власть Советов. М., 1957, lk. 56—62.

¹⁰ Samas, lk. 53.

Tallinnas asuvates üksustes, etendas silmapaistvat osa VSDT(b)P Helsingi organisatsiooni häälekandja «Volna».

Balti laevastiku ja tema Eestis paiknevate üksuste revolutsioonilisel koondamisel oli tähtis osa Helsingis asuval madruste keskorganil Balti Laevastiku Keskkomiteel (Tsentrobalt), mis moodustati 30. aprillil. Tema täidesaatva büroo oli juhtpositsioon bolševikel (esimees P. Döbenko).¹¹

Eesti territooriumil tegi armees ja laevastikus kõige silmapaistvamat tööd VSDT(b)P Tallinna organisatsioon, mis koosnes ülekaalukalt töölistest. Madruseid ja soldateid oli selles suhteliselt vähe. Väeosades ja sõjalaevadel siiski tekkis bolševike rakukesi või organisatsioone. Iseseisev VSDT(b)P organisatsioon tegutses Keila piirkonnas.¹²

Revolutsiooniline selgitustöö Eestis paiknevais väeosades hoogustus märksa, kui Tallinnas hakkas ilmuma bolševike ajaleht «Utro Pravdõ».

Mais loodi VSDT(b)P Tallinna organisatsiooni juures sõjaväeorganisatsioon ehk sõjaväelaste osakond. See kinnitati VSDT(b)P Tallinna organisatsiooni üldkoosolekul 31. mail ja sai õiguse saata üks otsustava hääleõigusega esindaja partei linnakomiteesse.¹³ Sõjaväelaste esindajad kuulusid ka VSDT(b)P Valga, Narva, Tartu ja Haapsalu organisatsiooni. Suur VSDT(b)P sõjaväeorganisatsioon tekkis aprillis Kuressaares. Juunikuuks oli organisatsioon juba niivõrd suureks kasvanud, et peeti vajalikuks Kuressaarest kaugemal paiknevais väeosades moodustada allorganisatsioonid ja nende komiteed. Augusti keskel ulatus VSDT(b)P Kuressaare organisatsiooni liikmete arv 650-ni.¹⁴

Suurt mõju avaldas armeele VSDT(b)P ülevenemaaline rinde ja tagala sõjaväeorganisatsioonide konverents, mis toimus 16.—23. juunini Petrogradis. Eestist olid konverentsil esindatud VSDT(b)P Tallinna, Keila ja Kuressaare organisatsioon.¹⁵ Konverentsi juhtis V. I. Lenin, kes esines ettekannetega «Käesolevast poliitilisest momendist» ja «Agraarküsimusest». Arutanud rahvusküsimust, tunnistas konverents, et igal rahvusel on küll õigus rahvusväeosi formeerida, kuid see ei teeni töörahva huve. Juba moodustatud rahvusväeosade suhtes asuti seisukohale, et nendes tuleb intensiivistada selgitustööd, et mitte anda kodanlusele võimalust kasutada neid revolutsiooni vastu.¹⁶ Valiti VSDT(b)P Sõjaväeorganisatsioonide Ülevenemaaline Büroo.

Sõjaväelaste poliitilise silmaringi laiendamiseks oli aprillis Tallinnas loodud madruste klubi «Ühendus» ja samanimeline soldatite klubi. Madruste «Ühendusel» oli mais juba 6250 liiget.¹⁷ Tallinna Laevastiku Komitees enamuses olevad esseerid tegid ägedat kihutustööd, et klubi revolutsioonilist suunda muuta. Eriti püüdsid nad kõrvale suruda klubi esimeest bolševik F. Boitsovi.

Soldatite «Ühenduse» esimeheks oli algul esseer, kuid varsti valiti tema asemele sideteenistuse ohvitser P. Devišin, kes pooldas bolševike seisukohti ja astus juulis VSDT(b)P-sse.¹⁸

Koalitsioonivalitsuse loomine teravdas võitlust armees. Kokkuleplastest koosnevad soldatite komiteed kiitsid selle heaks, seevastu need väeosad,

¹¹ Протоколы и постановления Центрального Комитета Балтийского флота. М.—Л., 1963, lk. 35—39.

¹² «Правда», 4 ноября 1917.

¹³ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik. Tallinn, 1957, lk. 163.

¹⁴ «Известия Моонзундской Укрепленной Позииции», 15 июня 1917.

¹⁵ «Правда», 4 июля 1917.

¹⁶ NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa. Tallinn, 1956, lk. 362—363.

¹⁷ «Свободное слово солдата и матроса», 27 мая 1917.

¹⁸ P. Devišin, Tsaariohvitserist punaseks komissariks. Rmt.: Nõukogude võimu eest. Tallinn, 1957, lk. 66—69.

kus oli ülekaalus bolševike mõju, mõistsid koalitsioonivalitsuse moodustamise hukka. Läti küttide koosolekul võeti vastu resolutsioon, milles nõuti kogu võimu üleminekut nõukogudele.

Koalitsioonivalitsus asus kohe armee «korda» looma. 11. mail andis uus sõjaminister Kerenski käskkirja, mis kärpis soldatite õigusi. Käskkirja punkt 14 lubas ohvitseridel lahinguolukorras alluvate suhtes relva kasutada, 18. punkt keelas ülemate valimise soldatite ja madruste poolt.

Need Ajutise Valitsuse sammud kainestasid kokkuleplaste mõju all olevaid soldateid ja madrusteid. Revolutsioonimeeleolud ja rahulolematust valitsuse sõjapoliitikaga süvenesid kõigis Baltimaadel paiknevates väeosades ja garnisonides.

Muhu väina kindlustatud piirkonnas tegi revolutsioonilist agitatsiooni VSDT(b)P Kuressaare organisatsioon. Kuid kokkuleplased jäid piirkonna nõukogus siiski juhtivale kohale, mistõttu soldatite suhtumine koalitsioonivalitsusse oli põhiliselt salliv. Juuli lõpul toimunud nõukogu koosolekul, kus esmakordselt esinesid parteifraktsioonid, oli 107 delegaadi hulgas 60 esseeri, 30 sotsiaaldemokraati-bolševikku ja 17 parteitut.¹⁹

Juulis-augustis jäi revolutsiooniline liikumine Tallinna merekindluses siiski tunduvalt maha Soome lahe põhjakaldal arenevast liikumisest. V. Petraš iseloomustab olukorda Balti laevastikus 1917. aasta kevadel järgmiselt: «Juba siis kujunes laevastikus kaks leeri: suhteliselt konservatiivne lõuna ja revolutsiooniline põhi, mis hõlmas Soome lahe põhjakalda baase.»²⁰ Selle nähtuse põhjusi tuleb otsida eelkõige sellest, et Tallinnas ja Riia lahe piirkonnas paiknesid peamiselt väiksemad laevad (miini-, allvee-, traal- ja valvelaevad), kus ei olnud palju madrusteid ega suuri parteiorganisatsioone. Need laevad olid ka rohkem sõidus, eemal oma põhibaasist. Olulist mõju avaldas seegi asjaolu, et Tallinna merekindluse juhtkond tegutses üsna paindlikult ja sai suurema osa kohalikest madruste ja soldatite komiteedest revolutsiooni esimestel päevadel oma mõju alla. Balti laevastiku bolševike põhijõud aga olid Kroonlinnas ja Helsingis ning VSDT(b)P Tallinna organisatsioon koosnes ülekaalukalt eesti töölistest, sõjaväelasi oli selles suhteliselt vähe. Alles juuli teisest poolest hakkas kokkuleplaste mõju Eestis asuvates väeosades, sealhulgas eesti rahvusväeosades vähenema.

Esimese eesti polgu loomine algas kodanluse eestvõttel Tallinnas aprillis. 29. aprillil otsustas Tallinna Nõukogu panna eesti rahvusväeosade formerimine seisma, et mitte armeed killustada. Selle otsusega ühinesid ka Tallinna eesti bolševikud. Tekkis konflikt, mille lahendamiseks sõjaminister A. Kerenski andis loa luua vaid üks eesti polk ning paigutada see Tallinnast eemale, Rakvere piirkonda.

Vastuseis eesti väeosade loomisele ei tulnud bolševikele kasuks, vaid osutus poliitiliseks veaks. Kodanlusel õnnestus esialgu ässitada suurt osa eesti polgu soldateid bolševike vastu. Revolutsioonilist selgitustööd eesti polgu soldatite hulgas tuli bolševikel seetõttu alustada küllaltki rasketes tingimustes. Kui läti väeosades olid bolševikud juba mais võitnud enamiku soldatidest enda poole, siis eesti polgus tuli seda alles alustada.

Elu tõestas eesti polgu soldatitele varsti, et vennalikust läbisaamisest ohvitseridega ei ole juttugi. Polgu reaktsiooniline juhtkond eesotsas polkovnik A. Tõnissoniga taotles tsariaegset distsipliini ja kuulekust. Tekkinud rahulolematust valmistas pinda bolševike selgitustöö eduks. Juba juunis telliti ja loeti mitmes roodus «Kiirt». Sel puhul märgiti «Kiires»: «Kui meil Eesti polkudega terav vahekord tekkis, siis parandab seda tingimata

¹⁹ «Известия Моонзундской Укрепленной Позиции», 3 августа 1917.

²⁰ В. В. Петраш, Моряки Балтийского флота в борьбе за победу Октября. М.—Л., 1966, lk. 97.

aeg. Kes Läti rahvuslistest bataljonidest sots.-dem. bataljonid tegi, teeb seda ka Eesti polkudest... Jah, siis saavad Eesti kodanlased Läti isandate viisi hüüdma: Mitte kopikatki, mitte leivakoorukestki Eesti polgule!»²¹

Maist alates valmistas uus valitsus ette pealetungi rindel. Kõrgemal ülemjuhatusel oli juba varem valminud ja liitlastega kooskõlastatud üldise pealetungi plaan. Pealööök kavatseti anda Edelarindel, abilöögid teistel rinnetel. Pealetungil ei olnud niivõrd sõjalis-strateegiline kui poliitiline tähtsus. Edu korral lootis valitsus oma võimu tugevdada ja sõjaväes korra jalule seada, ebaedu korral aga taheti süü veeretada bolševike kaela ja nendega arveid õiendada.

Saanud kavatsetavast pealetungist teada, astus VSDT(b)P otsustavalt välja selle vastu. Rindel ja väeosades tegid bolševikud ägedat propagandat. «Soldatskaja Pravda» asus seisukohale, et soldatid ise peavad demokraatliku hääletamise teel otsustama, kas pealetung toimub või ei.

Paljudes XII armee üksustes korraldasidki bolševikud soldatite seas hääletamise. Läti küttide väeosad ja ka paljud teised XII armee üksused keeldusid igasugusest pealetungist. 29. mail pidi XII armee juhataja Põhjarinde staabile ette kandma, et soldatid ei nõustu pealetungiga ja et nende hulgas kasvab bolševike mõju.²²

Ka eesti bolševikud, eriti nende ajalehed «Kiir» ja «Utro Pravdõ», tegid kihutustööd pealetungi vastu. «Utro Pravdõ» kutsus madruseid ja soldateid üles kõigi abinõudega võitlema demokraatlike vabaduste eest armees ja pealetungi vastu. Artiklis «Kuidas saab sõda lõpetada» kirjutati, et ainuõige tee rahule on võimu üleminek nõukogude kätte.²³

Pärast juulisündmusi Petrogradis tugevnesid repressioonid ka Põhjarindel ja laevastikus. A. Kerenski andis korralduse sulgeda bolševike ajalehed «Pravda», «Soldatskaja Pravda», «Okopnaja Pravda», «Ciņa», «Volna» ja teised, sealhulgas eesti bolševike ajalehed «Kiir» ja «Utro Pravdõ». Arreteeriti hulk Tsentrobalti juhtivaid bolševikke ja tema esimehe koosseis pidi tagasi astuma. Tuhandeid soldateid karistati Põhjarinde V armees. XII armees, kus revolutsiooniliste organisatsioonide mõju oli eriti tugev, ei julgenud väejuhatus juba varem kavandatud revolutsiooniliste väeosade laialisaatmist teoks teha. Alles 21. juulil suudeti sulgeda Riias ilmuv «Okopnaja Pravda».

Repressioonipoliitikat saatis eriti äge laimukampaania bolševike ja V. I. Lenini vastu. Et võidelda kodanluse laimu vastu ja mobiliseerida rahvahulki tegutsema uues olukorras, tuli bolševikel taastada oma häälekandjad. Tallinnas hakkas juba 15. juulil ilmuma bolševistlik ajaleht «Tööline» ja 1. augustil venekeelne ajaleht «Zvezda». Riias hakkas 23. juulil «Okopnaja Pravda» asemel ilmuma ajaleht «Okopnoi Nabat». Läti bolševike ajaleht «Ciņa» ja «Brivais Strelnieks» jätkasid ilmumist kuni Riia langemiseni Saksa vägede kätte.

Uues olukorras said võitlusprogrammiks VSDT(b)P VI kongressi otsused. Baltimaade ja Põhjarinde bolševistlikke organisatsioone esindasid kongressil Riia, Tallinna, Helsingi, Kroonlinna, Narva, Võnnu, XII armee ja läti kütipolkude organisatsioonide delegaadid.²⁴

LSD organisatsioonides oli juulis ligikaudu 7000 liiget, sealhulgas 1800 vene bolševike XII armee organisatsioonis ja üle 2000 läti kütipolkudes. VSDT(b)P Eestimaa organisatsioonis oli augusti keskpaiku samuti ligi

²¹ «Kiir» 6. juulil 1917.

²² RŠAKA, f. 2031, nim. 1, s.-ü. 27, l. 21.

²³ «Утро Правды», 10 июня 1917.

²⁴ Шестой съезд РСДРП (большевиков). Протоколы. М., 1958, lk. 245—248.

7000 liiget. Partei VI kongressi otsustest lähtudes asusid Baltimaade bolševikud ette valmistama relvastatud ülestõusu.

29.—30. juulil toimus Riias Lätimaa Töölise, Soldatite ja Maatute Saadikute Nõukogu koosolek, kes valis Lätimaa Nõukogude Täitevkomitee. Selles olid bolševikud kindlas ülekaalus ja see muutus Läti revolutsioniliste jõudude koondajaks. XII armees loodi internatsionalistide ühisrinne, mida hakati nimetama XII armee pahempoolseks blokiks. Augusti algul kuulus sellesse 28 polku, sealhulgas 9 läti ja 10 siberi laskurpolku. Nii kujunes XII armees vene ja läti revolutsioniliste soldatite tugev võitlusliit, mis osutus ületamatuks tõkkeks kontrrevolutsiooni püüetele kehtestada Lätis sõjaväeline diktatuur.²⁵

Oluline on märkida, et 1917. aasta suvel said bolševikud Eestimaa Aju-tisele Maanõukogule vastavas Läti omavalitsuses — Liivimaa (Vidzeme) Maanõukogus — 60% saadikukohtadest.²⁶ See oli ränk löök Läti kodanlu-sele ja näitas, et kaugelt üle poole Lätimaa elanikkonnast toetas juba juulis-augustis bolševikke.

Kornilovi vandenõu ja Riia reeturlik loovutamine Saksa vägedele muut-sid sõjalis-poliitilise olukorra Baltimaadel tunduvalt keerulisemaks. Kuigi Kornilovi väed peatati ja mässajad Petrogradi all purustati, jäi olukord Riia piirkonnas pingeliseks. Läti polkude ja neid toetavate revolutsionil-iste vene polkude kangelaslikkuse tõttu pääsesid XII armee peajõud ümberpiiramisest, ent armee kaotas surnute ja haavatutena 25 734 meest, sealhulgas 6437 läti kütti. Sakslaste edasitung peatati umbes 30 kilo-meetrit Riia põhja pool.²⁷ Riia langemine oli revolutsionijõududele raskeks löögiks, kuid see ei suutnud revolutsiooni peatada.

Nõukogude bolševiseerumine kiirenes. 5. septembril võttis Tallinna Nõu-kogu vastu bolševistliku resolutsiooni «Võimust» ja tegi sellega lõpu kokkuleplüspoliitikale. 6. septembril ühines selle resolutsiooniga Valga Nõukogu Täitevkomitee.

Riia langemine põhjustas ulatuslikke vägede ümberpaigutusi. Põhja-riinde staabile alluvad tagavaraväed (174. jalaväe-tagavarapolk Tartus, 282. jalaväe-tagavarapolk Antslas jt.) viidi kaugemale tagalasse,²⁸ nende asemele toodi uued XII armee koosseisu kuuluvad väe-osad. Teiste hulgas paigutati Tartusse läti küttide tagavarapolk, milles oli umbes 5000 meest.²⁹ Vägesid koondati Valga ümbruskonda, kuhu pärast Riia langemist toodi ka XII armee staap. Tallinna merekind-luse piirkonda toodi Daugava suudmest peaaegu kogu Ust-Dvinski mere-kindluse garnison, mille soldatite hulgas domineeris bolševike mõju. Nende esindajana valiti bolševik Zlobin Tallinna merekindluse armeekomitee esi-meheks.³⁰

VSDT(b)P Tartu organisatsioon täienes uute liikmetega seoses Tartu Eesti Tagavarapataljoni organiseerimisega, sest pataljoni tuli teistest väe-osadest aktiivseid bolševikke (A. Vink, A. Jea, K. Riipus jt.). Eriti suur tähtsus oli läti küttide tagavarapolgu ümberpaiknemisel Tartusse ja selle ümbrusse. Selles polgus oli tugev bolševistlik organisatsioon, mis lülitus kohe Tartu parteiorganisatsiooni töösse.

Suured nihked Tartu parteiorganisatsioonis ja garnisoni koossei-sus muutsid jõudude vahekorra bolševike kasuks ka Tartu Nõukogus. Sep-tembri teisel poolel toimusid nõukogu ümbervalimised, mis andsid võidu

²⁵ Очерки истории Коммунистической партии Латвии, lk. 366—367.

²⁶ Samas, lk. 370.

²⁷ Я. К а й м и н ь, Латышские стрелки..., lk. 250—251.

²⁸ RSAKA, f. 2031, nim. 1, s.-ü. 214, l. 15—16.

²⁹ Samas, l. 116—117.

³⁰ P. D e v i š i n, Tsaarihvitserist punaseks komissariiks, lk. 77.

bolševikele. 26. septembril valiti uude täitevkomiteesse 16 bolševikku (P. Bruneniaks, H. Suuder, V. Kantovski, A. Vink, A. Sisask, K. Rimša jt.), kaheksa esseeri ja ainult kaks menševikku. Täitevkomitee uueks esimeheks valiti P. Bruneniaks.

Juba oktoobri algul oli Tartus tegelik võim Tartu Nõukogu käes. Seda tõendab kujukalt kahe ohvitseri vabastamine Tartu vanglast 6. oktoobril. Saanud teada, et Tartu vanglas hoitakse bolševistliku tegevuse pärast kinni ohvitseri V. Denissenkot ja S. Grjažnovi, otsustas Tartu Nõukogu 5. oktoobri hilisõhtul nad vabastada. Pärast mõningat vastupuiklemist oli garnisoni ülem sunnitud nõustuma.

Kornilovi mässu ajal kasvas armee soldatite ja madruste komiteede osatähtsus, need kehtestasid kontrolli ohvitserkonna tegevuse üle. Püüdes «rahu ja korda» sõjaväes taastada, nõudis A. Kerenski 1. septembri käskkirjas «normaalse olukorra» jaluleseadmist ning poliitilise võitluse lõpetamist. Keelati vahelesegamine operatiivküsimumustes, altpoolt tulevad arreteerimised ja tagandamised.³¹

Kuid valitsuse korraldused pörkasid madruste ja soldatite vastupanule. Helsingi Revolutsioonikomitee kutsus 11. septembril kokku Soome piirkonnna armee, laevastiku ja tööliste esindajate kongressi, kus bolševikel koos pahempoolsete esseeridega oli ülekaal. Uus Soome Nõukogude Täitevkomitee läks bolševike ja pahempoolsete esseeride kätte, esimeheks valiti bolševik J. Smilga. Täitevkomitee kuulutas enda ainsaks võimuks Soomes ja deklareeris, et ta ei tunnista Ajutist Valitsust ega selle korraldusi.³²

25. septembril tuli Helsingis kokku Balti laevastiku meremeeste II kongress, mille juhatajaks valiti bolševik P. Döbenko. Kongress pöördus armee ja laevastiku poole üleskutsega taotleda ülevenemaalise nõukogude kongressi viibimatut kokkukutsumist ja võimu üleminekut nõukogudele. Kongress otsustas sisse seada komissaride ametikohad. Nende kaudu võeti kontrolli alla ohvitserid ja staabid. Ükski juhtkonna korraldus ei kehtinud ilma vastava komissari sanktsioonita.

Nii kujunes septembris Baltimaadel ja Soomes soodne situatsioon kodanluse võimu kukutamiseks. Analüüsides poliitilist olukorda kogu riigis, tuli V. I. Lenin, kes varjas end Soomes, septembri keskpaiku järeldusele, et on saanud sobiv aeg relvastatud ülestõusuks. Seda järeldust põhjendas ta oma kirjades «Bolševikud peavad võtma võimu» ning «Marxism ja ülestõus». Kirjad viis Helsingist VSDD(b)P Keskkomiteele Petrogradi J. Smilga.³³ Kuid Keskkomitee koosolekul 15. septembril ei leidnud nad vajalikku tähelepanu ega realiseerimist.

Rahulolematuna Keskkomitee venitamistaktikaga saatis V. I. Lenin 27. septembril kirja Soomes asuvate vägede, laevastiku ja tööliste piirkonnakomitee esimehele, VSDD(b)P Keskkomitee liikmele J. Smilgale, milles palus teda hakata Soomes asuvaid vägesid ja Balti laevastikku ülestõusuks ette valmistama ning moodustada selleks salajane komitee. Valitsuse katsetele revolutsioonilisi väeosi Soomest välja saata soovitas ta reageerida võimu ülevõtmisega ning agiteerida Soomes kõigi vahenditega selle poolt, et Petrogradi Nõukogu võtaks kohe võimu enda kätte.

Kirjas sisaldub veel üks väga oluline soovitus — luua kohalike pahempoolsete esseeridega blokk, mis sisuliselt oleks tööliste blokk talupoegadega: «... Te võite kohe *hakata* teostama seda blokki pahempoolsete esseeridega».

³¹ Революционное движение в России в августе 1917 г. Разгром Корниловского мятежа. Документы и материалы. М., 1959, lk. 470.

³² В. В. Петраш, Моряки Балтийского флота в борьбе за победу Октября, lk. 220.

³³ Ленин и революция. 1917 год. Л., 1970, lk. 333.

ridega, mis ainuüksi võib anda meile kindla võimu Venemaal ja enamuse Asutavas Kogus.»³⁴

Seega oli V. I. Lenin jõudnud septembri lõpuks kindlale veendumusele, et edukaks ülestõusuks on kõik eeldused olemas.

Sündmuste areng Baltimaadel kinnitas nende järelduste õigsust. Septembri lõpuks jõudis siin revolutsioonijõudude konsolideerumine lõpule. Helsingi kaudu ulatus V. I. Lenini mõju ka Eestisse, nimelt viibis 26. ja 27. septembril Tallinnas VSDT(b)P Keskkomitee liige J. Smilga, kes innustas Eesti bolševikke aktiivsemalt tegutsema.

26. septembril toimus Tallinna Nõukogu koosolek, millest võtsid osa Kroonlinna, Viiburi ja Helsingi nõukogude delegaadid. Koosolekule ilmusid ka Tsentrobalti ja Soome Nõukogude Täitevkomitee esindajad eesotsas J. Smilgaga. Viimane pidas pikema kõne, milles iseloomustas poliitilist olukorda. Võeti vastu resolutsioon, milles mõisteti hukka nii demokraatlik nõupidamine kui ka seal moodustatud Eelparlament. Kutsuti kõiki ühinema nõukogude ümber, et sel teel tagada võimu üleminek revolutsioonilise demokraatia kätte.³⁵

27. septembril peeti Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee, Tallinna Nõukogu, töölisvanemate nõukogude, Ametiühingute Keskbüroo ning Tallinna merekindluse soldatite ja madruste komiteede ühine koosolek. Kohal oli üle 700 inimese. Valitses ülev revolutsiooniline meeleolu. Ettekande võimuküsimusest tegi I. Rabtšinski, kelle kõnele reageeriti tormilise aplausiga. Üksmeelselt võeti vastu bolševike resolutsioon, milles nõuti Eelparlamendi viivitamatut laialisaatmist ja ülevenemaalise nõukogude kongressi kokkukutsumist. Toetati Soome Piirkonna Nõukogu Täitevkomitee ja Petrogradi Nõukogu üleskutset mitte lasta revolutsioonilisi väeosi Soomest välja viia. Väeosade ümberpaigutamist lubati ainult nõukogude ja sõjaväelaste komiteede nõusolekul. Koosolek teatas oma täielikust valmisolekust toetada võimu üleminekut nõukogude kätte «igal sellele otsusele järgneval päeval kõikide kindluses olevate jõududega ja abinõudega».³⁶

Resolutsiooni poolt hääletasid bolševikud, menševikud-internatsionalistid ja sotsialistid-revolutsionäärid. Seega toetas septembri lõpul enamik Tallinna esseere bolševike nõudmisi.

28. septembril toimus Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee ja Tallinna Nõukogu Täitevkomitee ühine koosolek koos merekindluse töölisvanemate ja sõjaväelaste komiteedega. Otsustati saata delegatsioonid Pihkva, Petrogradi, Tartu, Valka ja mujale, et informeerida sealseid nõukogusid Tallinna revolutsiooniliste organisatsioonide 27. septembri otsusest.³⁷ Eriti tähtis missioon oli Helsingisse saadetud I. Rabtšinskil, kes VSDT(b)P Helsingi piirkonna organisatsiooni konverentsil kõneles olukorrast Tallinnas. Selleks ajaks olid Soome Nõukogude Täitevkomitee ja Tsentrobalti juhtivad bolševikud tutvunud V. I. Lenini kirjaga J. Smilgale, V. I. Lenini juhendite kohaselt otsustas konverents saata I. Rabtšinski ja J. Smilga Petrogradi, et nad informeeriksid VSDT(b)P Keskkomiteed olukorrast Soomes, Eestis ja Balti laevastikus.

J. Smilga ja I. Rabtšinski tegidki 29. septembril Keskkomitees vastava ettekande, kusjuures Rabtšinski kinnitas, et läbi Eesti ei lasta Petrogradi vastu ühtki kontrrevolutsioonilist väeosa.³⁸ Konkreetne ja üksikasjaline informatsioon oli Keskkomiteele väga vajalik ja kiirendas ilmselt ülestõusu

³⁴ V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 50.

³⁵ ENSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehituse Riiklik Keskarchiiv (=ENSV ORKA), f. R-1216, nim. 1, s.ü. 4, l. 152—153.

³⁶ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis, lk. 335.

³⁷ ENSV ORKA, f. 1216, nim. 1, s.-ü. 3, l. 73—74.

³⁸ K. Siilivask, Veebruarist Oktoobrini. Tallinn, 1972, lk. 410—411.

ettevalmistamist. Petrogradi piirkonnas valitseva olukorra täpsustamiseks otsustas Keskkomitee samal päeval J. Sverdlovi ettepanekul kokku kutsuda Põhjapiirkonna nõukogude kongressi.³⁹

Septembri lõpuks — oktoobri alguseks olid Baltimaadel loodud soodsad tingimused relvastatud ülestõusuks. Samasugune oli olukord Soomes. Ent sellest ajast hakkas poliitiline ja sõjaline olukord keerulisemaks muutuma. Ühelt poolt asus ülemjuhatus koondama Baltimaadele ja Petrogradi alla uusi kontrrevolutsioonilisi jõude. Teiselt poolt sekkusid välisjõud: et avaldada Venemaale tugevamat survet ja kindlustada oma vallutusi Baltimaadel, otsustas Saksamaa 1917. aasta sügisel vallutada Lääne-Eesti saared. Kohalike salakuulajate ning õhuluure kaudu oli Saksa väejuhatusel täpne ülevaade Vene vägede paigutusest ja kindlustustest. Maavägesid oli saartel umbes 14 000 meest, rannakaitsepatarreisid oli hõredalt, tugevamini oli kindlustatud vaid Sõrve poolsaar.⁴⁰ Just viimast Saksa väejuhatus arvestaski. 29. septembri varahommikul ilmus nende tugev laevastik Põhja-Saaremaale Tagalahte, surus maha rannakaitsepatarreiside tule ja maandas desandid. Siin paiknevad 435. ja 426. jalaväepolk osutasid esialgu ägedat vastupanu, kuid pidid varsti taganema. Vaenlane tungis Saaremaa südamesse.⁴¹ 1. oktoobril langes Kuressaare, suurem osa Saaremaa garnisonist võeti vangi. Hiiumaa langes 7. oktoobriks. Siit õnnestus siiski mandrile pääseda umbes 1500 mehel.⁴²

Lahingute hindamisel tuleb eelkõige silmas pidada erinevust maavägede ja laevastiku tegevuses. Maavägede juhtimine osutus juba 29. septembrist alates paralüüeerituks. Seevastu oli laevastiku tegevus, tänu Tsentrobalti ja Riia Lahe Merejõudude Komitee ning üksikute laevakomiteede aktiivsusele, märksa edukam. Kuigi üldjuhtimine puudus, andis laevastik tugevaid vastulööke. A. Puhhovi arvestuste kohaselt kaotas vaenlane merelahinguis ja miiniväljadel 26 laeva, 25 laeva sai vigastada. Balti laevastiku kaotused olid tunduvalt väiksemad.⁴³

Vaenlane vallutas küll Lääne-Eesti saarestiku, kuid Balti laevastik säilitas oma võitlusvõime ja löögijõu. Ülestõusu seisukohast oli sel suur tähtsus.

Saarte vallutamine komplitseeris märksa sõjalist ja poliitilist olukorda Baltikumis. Uus rindejoon kulges piki Lääne-Eesti rannikut, Eesti mandrit ähvardas nüüd otsene Saksa sissetungi oht.

Vene kontrrevolutsioon ja Lääne imperialistid hellitasid lootust, et Saksa vägede abiga läheb korda suruda maha revolutsioon Venemaal. Seepärast hoiatas V. I. Lenin imperialistide sobingu eest revolutsiooni vastu.⁴⁴

Venemaa sise- ja ka välisolekord nõudis kiiret relvastatud ülestõusu. Baltimaade bolševikud said sellest hästi aru ja püüdsid mobiliseerida kõiki kohalikke proletariaadi ja sõjaväe jõude leninliku ülestõusuplaani teostamisele. Ülestõusuplaani väljatöötamisel rõhutas V. I. Lenin korduvalt Soome ja Baltimaade revolutsioonijõudude erakordset tähtsust. 8. oktoob-

³⁹ Протоколы ЦК РСДРП(б). Август 1917 — февраль 1918. М., 1958, lk. 73.

⁴⁰ В. А. С. Пухов, Моонзундское сражение. Ленинград, 1957; А. И. Матвеев, В боях за Моонзунд, 1957; В. В. Петраш, Моряки Балтийского флота в борьбе за победу Октября; Э. Людендорф, Мои воспоминания о войне 1914—1918 гг. Том II. М., 1924; NSV Liidu Riiklik Sõjalaevastiku Keskarhiiv (=RSLKA), f. 941, nim. 1, s.-ü. 171, l. 4—7.

⁴¹ RSLKA, f. 141, nim. 1, s.-ü. 171, l. 174—177.

⁴² RSLKA, f. 941, nim. 1, s.-ü. 233, l. 9; RSKA, f. 2031, nim. 1, s.-ü. 106, l. 17—18.

⁴³ А. С. Пухов, Моонзундское сражение, lk. 91.

⁴⁴ V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 120.

ril pöördus ta juhtivate seltsimeeste poole kirjaga «Eemalseisja nõuanded», kus esitas K. Marxile toetudes eduka ülestõusu viis peareegiit. Kohandades neid Venemaa konkreetsele olukorrale, visandas V. I. Lenin järgmise ülestõusu üldplaani:

«... üheaegne, võimalikult ootamatu ja kiire pealetung Piiterile, tingimata nii väljast- kui ka seestpoolt, niihästi tööliskvartaleist ja Soomest kui ka Tallinnast ja Kroonlinnast, *kogu* laevastiku pealetung, *hiiglasuure* jõudude *ülekaalu* koondamine meie «kodanluse kaardiväe» (junkrute), meie «Vendée vägede» (osa kasakaid) jne. vastu...»

Ümber piirata ja ära lõigata Piiter, vallutada ta laevastiku, tööliste ja sõjaväeosade kombineeritud rünnakuga — selline on ülesanne, mis nõuab *oskust ja kolmekordset julgust.*»⁴⁵

Seda plaani täpsustas V. I. Lenin veelgi «Kirjas seltsimeestele bolševikele, kes võtavad osa Põhjapiirkonna nõukogude piirkondlikust kongressist». Sel kongressil olid esindatud kõik tähtsamad Baltimaade nõukogud ja siin kooskõlastati paljud ülestõusuga seotud küsimused.

12. oktoobril moodustati Petrogradi Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu juurde Sõja-Revolutsioonikomitee, millest sai ülestõusu juhtimise legaalne staap. Petrogradi Sõja-Revolutsioonikomitee büroosse kuulus V. Antonov-Ovsejenko, V. Podvoiski, A. Sadovski ja G. Suhharkovi kõrval ka eestlane P. Laasimir. Petrogradi eeskujul algas ülestõusu juhtivate organite, sõja-revolutsioonikomiteede loomine üle kogu maa, sealhulgas Baltimaadel.

15. ja 16. oktoobril toimus Cēsises (Võnnus) Põhjarinde bolševike organisatsioonide konverents. Delegaadid esindasid siin rohkem kui 13 000 partei liiget. Konverents määras kindlaks praktilised abinõud kõigi rinde revolutsiooniliste jõudude koondamiseks võitluse nõukogude võimu kehtestamise eest.

16. oktoobril peeti Valgas LSD erakorraline konverents. VSDT(b)P Keskkomitee volinik V. Antonov-Ovsejenko teatas konverentsile Keskkomitee otsusest alustada relvastatud ülestõusu. Keskkomitee ja V. I. Lenin nõudsid, et LSD juhivad revolutsioonilised jõud takistaksid reaktsiooniliste vägede saatmist rindelt pealinna vastu ja abistaksid vajaduse korral Petrogradi. Konverents teatas Lätimaa ja XII armee bolševike täielikust valmisolekust toetada relvastatud ülestõusu. Ööl vastu 19. oktoobrit loodi Valmieras XII armee sõja-revolutsioonikomitee. Sellesse kuulusid ka Valga ja Tartu nõukogu esindajad.⁴⁶ Algas revolutsioonijõudude kiire korraldamine võimu ülevõtmiseks.

22. oktoobril moodustati Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee ja Tallinna Nõukogu ühisel koosolekul Eestimaa Sõja-Revolutsioonikomitee. Selle esimeheks valiti I. Rabtšinski, aseesimeheks V. Kingissepp. Komiteesse kuulusid peaaegu kõik juhtivad Eesti bolševikud, samuti pahempoolsete esseeride esindajad (E. Meister, K. Sammel, D. Lebedev jt.). Nii kujunes Eestis nagu Balti laevastikuski bolševike blokk pahempoolsete esseeridega, mis kergendas revolutsiooni võitu.

Kohalikud sõja-revolutsioonikomiteed loodi ka Valga ja Pärnu nõukogu juures. XII armee sõja-revolutsioonikomitee saatis oma komissarina Tartusse V. Liigeri, kelle algatusel moodustas Tartu Nõukogu Täitevkomitee kohaliku sõja-revolutsioonikomitee. Esimeheks määrati V. Liiger, asetäitjaks A. Jea, liikmeteks K. Rimša, H. Suuder, A. Vink jt.

Reaktsiooni tähtsamad jõud Baltikumis paiknesid XII armee tagalas. Nimelt koondas Põhjarinde staap Mõisaküla ja Valga piirkonda kontrrevo-

⁴⁵ V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 154—155.

⁴⁶ Очерки истории Коммунистической партии Латвии, lk. 391—392.

lutsioonilise löögirusika, mille tuumiku moodustasid I ratsakorpus ja Pärnu paiknev soomusautodivisjon. Tallinna toodi oktoobri esimesel poolel Doni kasakate 13. ja 15. polk, Haapsalu-Risti piirkonda 5. soomusdiviis, Rakvere lähedale 49. korpus, mis koosnes põhiliselt ukrainlastest.⁴⁷

24. oktoobril algas relvastatud ülestõus Petrogradis. Et kindlustada Petrogradi tagalat, algas V. I. Lenini ülestõusuplaani kohaselt võimu ülevõtmine ka Baltimaadel. Vastavalt Petrogradi Sõja-Revolutsioonikomiteelt saadud juhendile võtsid revolutsiooniliste tööliste, madruste ja soldatite salgad Eestimaa Sõja-Revolutsioonikomitee korraldusel 23. oktoobril kell 19 kõik Tallinna tähtsamad punktid oma kontrolli alla. Eelkõige võeti üle raudteejaamad ja sideasutused, kaasa arvatud merekindluse staabi telegraaf. Sideaparaatide juurde pandi valvesse soldatid ja madrusted.⁴⁸

24. oktoobril jõudis Tallinna Petrogradi Sõja-Revolutsioonikomitee telegramm Petrogradi ümbruse garnisonidele ja töölistele, milles teatati kontrrevolutsiooni pealetungi algusest. Kõiki pealinna lähiseid kaitsvaid garnisone kutsuti üles olema lahinguvalmis, seadma raudteejaamades sisse tugev valve ja mitte laskma läbi vägesid Petrogradi suunas. Kes käsule ei allu, see kästi jõuga kinni pidada.

Teade saadeti Tallinnast edasi Narva ja teistele nõukogudele. Seega olid Eestimaa nõukogud juba 24.—25. oktoobril alarmeeritud ja teadlikud otsustavate sündmuste algusest.

24. oktoobril said Tartu bolševikud VSĐT(b)P Keskkomiteest salajase korralduse võim viivitamatult üle võtta. Ööl vastu 25. oktoobrit ja järgmisel hommikul hõivasid revolutsioonilised soldatid Tartu raudteejaama, postkontori ja teised sõlmpunktid. Sõja-revolutsioonikomitee võttis kõik valitsusasutused oma kontrolli alla. Väeosade ülematel keelati igasuguste korralduste andmine ilma revolutsioonikomitee komissari loata.⁴⁹

Võimu ülevõtmisel Tartus tegutsesid üksmeelselt läti kütid ja vene soldatid koos eesti tööliste ja soldatitega. Seda iseloomustati hiljem ajalehes «Pravda» järgmiselt: «Läti soldatid ja töölisel, endise kuulsa Riia põrandaaluse organisatsiooni liikmed, ühinesid Tartu töölistega ja löid tugeva revolutsioonilise organisatsiooni... Seepärast ei suutnud Tartu kodanlus ahhetadagi, kui linn oli juba bolševike käes.⁵⁰

26. oktoobril võttis Narva Sõja-Revolutsioonikomitee linnas ja ümbruskonnas võimu enda kätte.

Keerulisem oli olukord XII armee piirkonnas ja Valgas, kus asus armee slaap. Viimane ja kokkuleplastest koosnev armee Soldatite Nõukogu Täitevkomitee püüdis katkestada kõik sidemed armee ja Petrogradi vahel. Esialgu see neil ka õnnestus. Ent 25. oktoobri hommikul andis üks staabi telegrafist salaja nõukogude esindajatele üle Petrogradist Tallinna ja Tartu kaudu saabunud telegrammide koopiad. Nendest saadi teada pealinnas alanud ülestõusust ja Kerenski valitsuse kukutamisest. Telegrammid avaldati ajalehtedes «Okopnõi Nabat» ja «Latvju Strelnieks». XII armee sõja-revolutsioonikomitee avaldas 26. oktoobril manifesti soldatitele ja töölistele, milles teatas võimu üleminekust nõukogudele. Sõja-revolutsioonikomitee teatas, et ta võtab võimu XII armees enda kätte. Diviisidesse ja polkudesse saadeti komitee komissarid.⁵¹ Võimu võtsid üle ka nõukogud Cēsises, Valmieras jt. Lätimaa keskustes.

⁴⁷ K. Siilivask, Veebruarist Oktoobrini, lk. 430—432.

⁴⁸ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis, lk. 374; RSLKA, f. R-92, nim. 1, s.-ü. 45, l. 12.

⁴⁹ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis, lk. 374.

⁵⁰ «Правда», 10 декабря 1917.

⁵¹ Я. К а й м и н ь, Латышские стрелки..., lk. 311—314.

Valgas aga jäi püsima kontrrevolutsioonilise armee staabi ja Soldatite Nõukogu Täitevkomitee võim, mis tõsiselt komplitseeris olukorda Kerenski-Krasnovi sõjakäigu ajal Petrogradi vastu. Kuid abinõud, mis võeti tarvitusel XII armee ja Eestimaa Sõja-Revolutsioonikomitee poolt, kindlustasid Petrogradi tagalat: Tallinnas asuvatel kasakapolkudel keelati linnast lahkuda, katkestati raudteeliiklus Valga—Tartu—Tapa—Narva liinil, Rakvere piirkonnas peeti kinni 49. korpuse üksused, kes püüdsid minna Petrogradi alla.⁵²

XII armee Soldatite Nõukogu Täitevkomitee moodustas 28. oktoobril Valgas nn. kodumaa ja revolutsiooni päästmise komitee, kes alustas ägedat võitlust bolševike vastu.

XII armee juhatus ja Soldatite Nõukogu Täitevkomitee koondasid sellal Valka kontrrevolutsioonilisi väeosi. Peamine lootus pandi 17. ratsadiviisile ja 5. soomusdivisjonile, mis kuulusid XII armee Pärnu grupeeringusse. Ratsadiviisi liikumise panid seisma läti kütid. Äge võitlus puhkes 5. soomusdivisjoni pärast. Pärnu piirkonnas paiknevad väed, eriti rannakaitsepatareid, püüdsid selle äraviimist takistada. Lõpuks õnnestus 5. soomusdivisjonil siiski Valka jõuda. Kuid XII armee juhatus ei riskinud soomusdivisjoni edasi saata, sest läti polgud olid hakanud liikuma Valga suunas ja soomusdivisjonist loodeti abi nende vastu.⁵³

7. novembril jõudsid Valka 6. läti polk ja 436. Novoladoga polgu 2. pataljon. Linna garnison teatas, et ta ei astu välja nõukogude vastu, ja samal päeval marssisid mainitud väeosad punaste lippude ja orkestriga eesotsas linna. XII armee staap jooksis laiali. Valga langemise järel läks kogu võim XII armees ja okupeerimata Läti aladel nõukogudele.

Võimu üleminek nõukogude kätte toimus Baltimaadel rahulikul teel. Kontrrevolutsioonilised jõud isoleeriti enne, kui nad oleksid suutnud vastupanu osutada. Võimu rahuliku ülevõtmise põhjused seisnesid esmajoones selles, et kohalikel bolševike organisatsioonidel õnnestus võita enda poole enamik töölisklassist, suur osa maaproletariaadist ja kehvatalupoegadest ning, mis eriti oluline, soldatite ja madruste hulgad, s. o. tuua revolutsiooni poolele Põhjarinde ja Balti laevastiku relvajõud.

Elanikkonna ja sõjaväe poliitiline meelsus ning klassijõudude vahekord peegelduvad kõige ilmekamalt Ulevenemaalise Asutava Kogu valimiste tulemustest. Kui Venemaal tervikuna said valimistel veel ülekaalu esseerid, siis Petrogradi linnas ja kubermangus, Kesk-Vene tööstuskubermangudes, Baltimaadel, Balti laevastikus ning Põhja- ja Läänerindel võitsid bolševikud kindlalt teisi parteisid. Eriti silmapaistev oli bolševike võit Põhja-Lätimaal (Vidzemes), kus nad said 72% antud häältest.⁵⁴ Eestis andis 311 000 hääletanust 125 000 (40,4%) oma hääle bolševike poolt ja need said Asutavas Kogus 4 kohta 8-st.

Põhjarindel ja Balti laevastikus oli bolševike võit niisama veenev. Nende esimeseks kandidaadiks oli V. I. Lenin. Põhjarindel said bolševikud 56,2% antud häältest, Balti laevastikus ligikaudu 60%. Tallinna merekindluse piirkonnas anti bolševike poolt 61,2% ja neid toetavate pahempoolsete esseeride poolt 23% häältest, seega hääletas 84,2% nende kandidaatide poolt, kes pooldasid nõukogude võimu.⁵⁵ See kinnitab, et V. I. Lenini suund kokkuleppele pahempoolsete esseeride ja teiste internatsionalistidega oli õige ja vajalik. Pahempoolne blokk ning selle teostumine Balti laevastikus ja XII armees kergendas sotsialistliku revolutsiooni võitu Baltimaadel.

⁵² K. Siilivaask, Veebruarist Oktoobrini, lk. 459—460.

⁵³ Переписка Секретариата ЦК РСДРП(б) с местными партийными организациями (март-октябрь 1917 г.). Сборник документов. М., 1957, lk. 258.

⁵⁴ Очерки истории Коммунистической партии Латвии, lk. 408.

⁵⁵ K. Siilivaask, Veebruarist Oktoobrini, lk. 473.

Eeltoodu tõestab, et bolševikud koondasid enda ümber Baltimaadel võimsad revolutsioonijõud, kes mitmekordselt ületasid kontrrevolutsiooni omad. See löigi eeldused võimu üleminekuks nõukogude kätte rahulikul teel.

Revolutsionäärid tegutsesid internatsionalismi ja rahvaste sõpruse põhimõtetest lähtudes. Baltimaadel seisid võitluses sotsialistliku revolutsiooni võidu eest õlg õla kõrval vene, läti, eesti ja teistest rahvustest tööliste, talupojad, soldatid ja madrused. Nii rajati nõukogude rahvaste sõpruse alusmüür juba Suure Oktoobri ajaloolistel päevadel.

*Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Ajaloos Instituut*

Toimetusse saabunud
8. IV 1977

K. СИИЛИВАСК

РЕВОЛЮЦИОННЫЕ СИЛЫ ПРИБАЛТИКИ В БОРЬБЕ ЗА ПОБЕДУ ВЕЛИКОГО ОКТЯБРЯ

Резюме

В статье обобщенно освещается период подготовки и победы Великой Октябрьской социалистической революции в Прибалтике. Основное внимание обращено на деятельность местных большевистских организаций («Социал-демократии Латышского края» и Эстляндской организации РСДРП(б)) по мобилизации солдатских и матросских масс Северного фронта и Балтийского флота на штурм старого мира. На основе фактического материала подчеркивается интернациональный характер социалистической революции.

Охарактеризована та большая роль, которую В. И. Ленин отводил революционным силам Балтики и Северного фронта в обеспечении победы Октябрьского вооруженного восстания. Эти силы во много раз превосходили силы контрреволюции, что надежно обеспечивало тыл революционного Петрограда с запада и обусловило мирный переход власти в руки Советов в Прибалтике.

*Институт истории
Академии наук Эстонской ССР*

Поступила в редакцию
8/IV 1977

K. SIILIVASK

DIE REVOLUTIONÄREN KRÄFTE BALTIKUMS IM KAMPFE UM DEN SIEG DER GROßEN OKTOBERREVOLUTION

Zusammenfassung

Der Artikel beleuchtet die allgemeinen Züge der Periode, als im Baltikum der Sieg der Großen Sozialistischen Oktoberrevolution vorbereitet wurde. Die meiste Aufmerksamkeit gebührt hierbei der Tätigkeit der örtlichen bolschewistischen Organisationen — den Sozialdemokraten Lettlands und der Estländischen Organisation der RSDAP(B), — welche die Soldaten- und Matrosenmassen der Nordfront und der baltischen Flotte für die Erstürmung der alten Welt mobilisierten. Auf Grundlage des faktischen Materials wird der internationale Charakter der sozialistischen Revolution hervorgehoben, gleichwie die wichtige Rolle, die W. I. Lenin bei der Sicherung des bewaffneten Aufstandes den revolutionären Kräften der Ostsee und der Nordfront zugewiesen hatte. Insofern diese Kräfte die der Konterrevolution um ein Mehrfaches überstiegen, wurde dadurch der Rücken des aufständischen Petrograds im Westen zuverlässig gedeckt und im Baltikum ein friedlicher Übergang zur Sowjetmacht gesichert.

*Institut für Geschichtsforschung
der Akademie der Wissenschaften
der Estnischen SSR*

Eingegangen
am 8. April 1977